

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА.

УДК 811.161.2'367

С. Т. Шабат-Савка

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ ЯК МІЖРІВНЕВА ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті обґрунтовано категорійний статус комунікативної інтенції, визначено її міжрівневий характер, репрезентований одиницями різних мовних рівнів; систематизовано лінгвістичні маркери (синтаксичні, дискурсивні, морфологічні, лексичні), що увиразнюють ту чи ту інтенцію; проаналізовано граматичні засоби як найрелевантніші для вербалізації комунікативно-модальних і суб'єктивно-модальних інтенцій; окреслено дискурсивно-жанрові вияви категорії інтенції в двох комунікативних регістрах – діалогічному та монологічному; схарактеризовано лексеми як найоптимальніші засоби для передавання емоційно-оцінних інтенцій; постульовано твердження про те, що комунікативна інтенція – це поняття лінгвістична категорія, у якій виразно есплікується план змісту (різноманітні інтенційні потреби мовця: розказати, запитати, спонукати до виконання якоїсь дії, застерегти, порадити, подякувати, похвалити тощо) і план мовної репрезентації.

Ключові слова: комунікативна інтенція, категорія, міжрівневий статус, мовець, лінгвістичні маркери, синтаксичні одиниці, висловлення, реченнєві еквіваленти, дискурсивні конструкції, морфологічні одиниці, лексеми.

Постановка проблеми. Релевантною ознакою вітчизняного мовознавства є комплексне дослідження граматичних явищ і категорійних величин, що слугують не тільки статичними компонентами мовної системи, а й мають стосунок до глибинно-ментальних структур свідомості, інтенційності, до матеріальних маніфестацій, які віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світу, вербалізують інтенційні обшири людської комунікації. Вивчення мови в динамічному розгортанні передбачає появу лінгвістичних студій, що містять концептуальний аналіз мовних одиниць у контексті їхніх валентнісних можливостей втілювати інтенції мовця й реалізувати авторські задуми. Актуальність нашого дослідження, власне, і визначається побільшеною увагою до комунікативної граматики української мови, зокрема до тих категорій, що впливають на розгортання спілкувального процесу і детермінують мовленнєву діяльність.

Комунікативно-прагматичний вектор у граматичній практиці дослідники пов'язують із настановою та метою висловлення, актуальним членуванням, функціональною перспективою, комунікативними типами й регістрами мовлення (О. Бондарко, І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуїванюк, А. Загнітко, Г. Золотова, М. Мірченко, О. Почепцов, Н. Формановська та ін.). На нашу думку, у низці названих термінопонять треба розглядати й **комунікативну інтенцію** як антропологізовану лінгвістичну категорію, що репрезентує інтенційні потреби мовця за допомогою мовних засобів різних рівнів – лексичного, морфологічного, синтаксичного, дискурсивного. Не викликає жодного сумніву, що це поняття виражає мовленнєвий намір, має філософське підґрунтя, передає цільові настанови спілкувальників. В адресантно-адресатному континуумі, де перетинаються різні інтенційні горизонти комунікантів, інтенцію співвідносять з ілюкцією, суб'єктивно-модальним значенням, мотиваційною сферою мовної особистості. Попри це комунікативна інтенція має чітку систему різноманітних лінгвістичних маркерів, що увиразнюють і її категорійний статус.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з категорією інтенції, належать до переліку тих суперечливих проблем мовознавства, які на кожному етапі розвитку лінгвістичної думки не лише не втрачають своєї актуальності, а навпаки – набувають нових ракурсів студіювання. Складність вивчення цієї категорії зумовлена тим, що в ній гармонійно поєднано такі вузлові поняття комунікативного процесу, як *світ* (об'єктивна дійсність, довкілля), *висловлення* (найрелевантніший засіб реалізації мовленнєвого наміру) і *мовець* (автор, носій різноманітних інтенційних станів). Н. Формановська зауважує, інтенція – це певний психічний стан людини, що перебуває поряд із

такими явищами, як емоція, бажання, оцінка, ставлення до дійсності, до змісту повідомлення, до адресата [16, с. 29]. Безперечно, інтенція – важливий складник психічного стану людини, але тільки за допомогою граматичних ресурсів мови вона експлікується, стає доступною для інших суб'єктів процесу комунікації.

За спостереженнями Й. Андерша, інтенція – це здатність дієслова чи іншого слова зі значенням дії або стану (віддієслівного іменника або прикметника) відкривати функціонально-семантичні позиції для заповнення їх назвами дії чи стану [1, с. 207]. Український дослідник виокремлює ліву і праву інтенцію: першу пов'язує з активними учасниками дії (агенса), другу – з пасивними (пацієнс, адресат та ін.) [Там само]. У такому контексті цілком очевидно, що інтенційна структура висловлення відображає континуум взаємодії антропоцентрів комунікації (адресанта й адресата) й валентнісні можливості мовної одиниці.

У практиці мовознавчих студій інтенцію розглядають як мовленнєвий задум або волю мовця [2, с. 409]; осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, що визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення [3, с. 116]; як різновид бажання: бажання мовця щось розказати, попросити, запитати [14, с. 74]; намір адресанта і зміст висловлення [16, с. 29–30]; комунікативну настанову та мету висловлення [6, с. 29]; фундамент типології мовленнєвих жанрів [3, с. 54]; текстотвірний чинник [15, с. 8]. Зазначені наукові праці не дають повного й цілісного уявлення про категорійний статус комунікативної інтенції, систему засобів її реалізації в українській мові.

Визначення раніше не визначених частин загальної проблеми. Сучасна лінгвістична наука потребує нової дефініції поняття інтенції та обґрунтування його категорійного статусу, що дотепер не був об'єктом спеціальних мовознавчих досліджень. Наша кваліфікація цього поняття, по-перше, розширює межі сприйняття інтенції, зокрема її розуміння не тільки як осмисленого чи інтуїтивного наміру мовця, бажання суб'єкта комунікації, а передусім як властивості мовних одиниць; по-друге, дає змогу витлумачувати комунікативну інтенцію як універсальну лінгвістичну категорію, що має міжрівневий характер, репрезентований висловленнями, реченнєвими еквівалентами, дискурсивними конструкціями. Саме комплексний аналіз цієї категорії відкриває перспективи для щонайповнішої інвентаризації засобів її вербалізації.

Мета статті – обґрунтувати статус комунікативної інтенції як міжрівневої лінгвістичної категорії, систематизувати різнорівневі лінгвістичні маркери вираження комунікативних інтенцій в українській мові.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Комунікативна інтенція генетично має тісний зв'язок із логічними категоріями, філософськими універсалами, що дає підстави розглядати її як поняттєву категорію в змістовому плані і як мовну за способом експлікації. Концепція двобічності граматичної категорії впливає, на переконання І. Вихованця та К. Городенської, з білатерального розуміння мовного знака і двобічної сутності мови як явища, що містить у собі план мовного змісту і план вираження [7, с. 29].

Цілком слушною видається думка І. Мещанінова про те, що поняттєві категорії формують тільки ті поняття, які набувають у мові відповідної побудови, отримують формальне вираження в певній лексичній, морфологічній або синтаксичній системі [10, с. 15]. Комунікативна інтенція належить до поняттєвих категорій, оскільки тісно пов'язана з мовним матеріалом, слугує підґрунтям, потрібним для породження конкретного висловлення, і відбиває інтенційні горизонти людської комунікації. У такому разі мовні одиниці – репрезентанти мисленнєвого змісту та інтенцій.

Сучасна теоретична граматики витлумачує поняттєву категорію як «замкнену систему значень певної універсальної семантичної ознаки або окреме значення цієї ознаки безвідносно до ступеня їх граматиалізації та способу вираження» [12, с. 80]. Однак когнітивно-дискурсивний напрям у сучасному синтаксисі дає змогу оприявлювати складні взаємозв'язки між поняттєвими категоріями і конкретними мовними засобами їх вираження, тобто треба думати, що граматики – це не тільки чітко визначена система граматичних категорій і граем, вона базується на знаннях про світ, відображає наміри мовця, а тому граматичні категорії мають когнітивний статус, їм властива динамічність та гнучкість.

Поняття категорії, а до того ж синтаксичної, ще не має єдиного загальноприйнятого трактування. Деякі лінгвісти граматичні категорії поділяють на категорії слів (частини мови), категорії словесних форм (час, рід, відмінок, число), категорії словесних позицій (члени речення), категорії словесних конструкцій (речення) [5, с. 180]. Щодо морфологічних категорій жодних зауважень, проте класифікація синтаксичних категорій викликає серйозні дискусії, зокрема з приводу того, чи є синтаксичними категорії часу, способу, особи, чи тільки предикативність,

модальність, настанова належать до реченневих категорій, які всебічно можуть передати специфіку синтаксису української мови.

Вітчизняні дослідники зауважують, що граматична категорія – це інтегральна одиниця, яка обіймає єдиним граматичним значенням декілька взаємопротиставлених і формально виражених родових значень [4, с. 8]. Саме тому протиставлення грамом, приміром, «питальність – непитальність», «ствердження – заперечення», «наказ – прохання», репрезентоване певним інвентарем матеріально виражених синтаксичних одиниць, утворює категорію.

У мовознавчих працях здебільшого виокремлюють категорії комунікативного спрямування, категорії когнітивного (семантичного) спрямування та категорії формального спрямування. До категорій комунікативного спрямування М. Мірченко вналежнює комунікативну категорію настанови, що об'єднує грамами розповідності, питальності, спонукальності та бажальності [11, с. 29]. До граматичних категорій синтаксису, на переконання М. Кочергана, можна зарахувати, крім категорії комунікативної спрямованості, категорію активності й пасивності, категорію стверджувальності – заперечувальності, категорії синтаксичного часу і синтаксичного способу, які формують парадигму речення [9, с. 96]. Таке витлумачення синтаксичної категорії можна прийняти за умови диференціації різних напрямів у синтаксичній теорії, зокрема формально-граматичного, семантичного і комунікативного.

До граматичних категорій належать, як наголошує І. Попова, не тільки узагальнені граматичні значення (рід, число, відмінок, час, вид, особа), не тільки парадигматичні та синтагматичні класи слів (іменник, дієслово, дієприкметник, підмет, присудок тощо), не тільки відношення між компонентами мовленнєвого ланцюга, але й певні властивості граматичних одиниць, їхні диференційні ознаки. Дослідниця до основних категорій синтаксису вналежнює синтаксичну одиницю, синтаксичний зв'язок, синтаксичну модель [13, с. 20–21], які, на нашу думку, є, вірогідніше, синтаксичними поняттями, а не категоріями.

Як відомо, для виокремлення певної категорії потрібно, аби була низка форм, об'єднаних якимсь спільним значенням, щоб усередині цього об'єднання було протиставлення і щоб ті протиставлені значення мали формальне вираження. Щодо комунікативної інтенції, то синтаксичні конструкції, від синтаксеми до складного синтаксичного цілого, одиниці лексичного і морфологічного рівнів можуть виражати інтенційне значення, передавати зміст, релевантний для певної мовленнєвої ситуації. Так, розповідні, питальні, спонукальні, оптативні висловлення протиставлені за тими завданнями, з якими основний суб'єкт комунікації вступає в процес спілкування, проте об'єднує їх інтенція – універсальна мовна субстанція, що має формальне вираження, відображає дуже розлогі інтенційні горизонти комунікантів, наповнена значеннєвою інформативністю.

Зрозуміло, будь-яка категорія – це поєднання конструктів (мовних одиниць) на основі певного концепту (ознаки). Власне, таким об'єднавчим параметром і слугує комунікативна інтенція. Цей параметр – *обов'язковий*, адже він формує інтенційну структуру будь-якої конструкції, бо, як наголошує М. Бахтін, у кожному висловленні, від однослівної побутової репліки до великих, складних творів науки чи літератури, ми охоплюємо, розуміємо, відчуваємо мовленнєвий задум або мовленнєву волю мовця [2, с. 409]; *суб'єктний*, позаяк інтенція завжди співвідноситься з мовцем, автором конкретного висловлення, суб'єктом інтенції; *динамічний*, оскільки відображає безпосередню мовленнєву діяльність або текстову комунікацію; *стабільний*, зважаючи на систему засобів вербалізації (мовна одиниця або реалізує цю категорію, або ні). Отже, зміст висловлення, крім пропозитивних характеристик, містить також інтенційний компонент, який зосереджує в собі інформацію про психоментальний простір мовної особистості, детермінує глибинні значення певної синтаксичної конструкції, увиразнює позицію мовця, його потреби та цільові настанови.

Функціонально-категорійне спрямування сучасних наукових студій дало змогу переглянути традиційні класифікації мовних категорій та одиниць, з'ясувати їхній статус та функціонування в умовах безпосереднього плину інтеракції, у контексті різноманітних мовленнєвих ситуацій, у ракурсі жанрово-дискурсивної організації мовлення. На цьому тлі оприявлюється низка категорій, що мають міжрівневий статус. Н. Костусяк до міжрівневих категорій сучасної української літературної мови зараховує категорію відмінка, валентності та модальності, зазначаючи, що міжрівневі категорії – узагальнені поняття, які поєднують властивості двох чи більше мовних рівнів із домінуванням одного з них, становлять комплексну єдність протиставлюваних одна одній грамом і мають певний набір спеціалізованих граматичних форм вираження [8, с. 44].

Утім, міжрівневий статус полягає не тільки в поєднанні чи домінуванні певних мовних рівнів (лексичного, морфологічного, синтаксичного), не в кількості спеціалізованих граматичних форм

вираження. Цей статус повинен репрезентувати ще й поліпарадигмальність наукової думки, багатовекторність руху сучасної синтаксичної теорії (антропоцентричний, когнітивний, комунікативно-прагматичний та дискурсивний), потенційну здатність певного мовного рівня вербалізувати інтенційний стан мовця. За нашими спостереженнями, категорію інтенції реалізують мовні одиниці різного рівня: *лексичного*, оскільки лексеми, що виформовують висловлення, виражають певну інтенцію (емоційну, оцінну), *морфологічного*, адже частиномовна належність того чи того слова впливає на його валентність, потенційну можливість вербалізувати інтенцію, *синтаксичного* як домінантного, вершинного рівня, бо експлікація певної інтенції, її інтерпретація та розпізнання відбувається все ж таки на рівні висловлення / дискурсу. Лінгвістичні маркери – це чітка система мовних одиниць різних рівнів, що увиразнює міжрівневий статус категорії комунікативної інтенції та вможливує вибір найоптимальніших з-поміж них для вираження інтенційних потреб мовної особистості.

Комунікативна інтенція – лінгвістична категорія з глибоким антропоцентричним підґрунтям, результат граматикалізації процесів мислення, інтелектуально-духовного світу мовної особистості, людських емоцій та почуттів. Широкий спектр інтенційних потреб мовця представлено комунікативно-модальними інтенціями, що їх в уснорозмовній або текстовій комунікації вербалізують висловлення; суб'єктивно-модальними інтенціями, що реалізуються за допомогою синтаксем і реченневих еквівалентів; дискурсивно-жанровими інтенціями, репрезентованими функціонально-змістовими конструктами й мовленнєвими жанрами.

До системи синтаксичних репрезентантів комунікативно-модальних інтенцій належить модально-інтенційне висловлення – результат і «дзеркало» інтенції, найвища одиниця синтаксису, що виражає інтенцію: розповідності, змістовий діапазон якої зосереджений на репрезентації певного інтелектуального досвіду мовця, його знань та вмінь, на передаванні чи переповіданні якоїсь інформації (*Я живу у країні щедринок, веснянок, де вечірня зоря приходить на танок і слухає пісню дитинства* (М. Сингаївський); питальності, що передає багатовекторний когнітивний процес-пошук, спрямований на з'ясування певної інформації або на її уточнення (– *Мамо! Чия то дівчина приходила до нас вчора позичати вогню?* (І. Нечуй-Левицький); – *Ти мене шукав?* (В. Підмогильний); спонукання, що відображає різне за інтенсивністю та синтаксичною організацією волевиявлення мовця (– *Негайно сідай ось у мене за стіл і пиши заяву* (І. Цюпа); – *Мерщій до Дунаю!* (С. Скляренко); оптативності, що репрезентує прагнення суб'єкта комунікації виконати потенційно бажану дію (*Хоча б малесенький розмай для нерозважних дум* (П. Грабовський); *Тільки б рідного поля зворушила стрічка! Тільки б сіра солома прабатьківських стріх!* (Є. Маланюк).

Важливими засобами вербалізації інтенцій мовця слугують також:

– преференційні висловлення, комунікативно-інтенційний зміст яких полягає в прагненні мовця показати перевагу виконання якоїсь дії або ознаки, напр.: *Краще сім раз горіти, аніж один раз овдовіти; Ліпше пташині голодом у лісі, як при цукрі у багатій стрісі* (Прислів'я);

– екзистенційні висловлення, що повідомляють про ситуацію або якусь подію (*Околиця святого Юліана. Піввечір. Церква. Кам'яна межа* (Б. Бунчук); *Зима... Зазим'є... Болеро... Спокуса білої пустелі* (Т. Севернюк), передають динаміку вражень, думок, лаконічно характеризують побачене, фіксують контури навколишніх об'єктів (*Бляшане небо, олив'яний місяць і ночі попелястий дим* (Б. -І. Антонич); *Довженків світ... Краса. Людина. Творчість. Снага Дніпра і думи Кобзаря* (М. Сингаївський).

– непрямі висловлення, що увиразнюють лінгвокреативність мовної особистості, прагнення мовця по-особливому представити авторську інтенцію, продемонструвати ввічливість та культуру поведінки, напр.: – *Чи б не подала ти мені, Галюню, води?* (В. Шевчук); – *А мені, мамо, не одріжете тонкого полотна, хоч на одну сорочку на празники?* (І. Нечуй-Левицький)

Реченнєві еквіваленти маркують суб'єктивно-модальні та когнітивно-ментальні інтенції, створюють необхідну тональність спілкування, активізують та зосереджують увагу співрозмовника, встановлюють мовленнєвий контакт між комунікантами, слугують складниками толерантної / атолерантної комунікації (– *Овва! Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися* (М. Коцюбинський); – *Пхї! Кому мала сподобатись, то і в ластовинні сподобається!* (Ірина Вільде). Парцельовані конструкції увиразнюють емоційну насагу висловлення, актуалізують певну інформацію, засвідчують індивідуально-авторське світосприйняття дійсності (*Мені хочеться якихось особливих подій. Небезпечних. Романтичних. Загадкових* (М. Матіос); *Я сита. Незалежна. Можу мати кого хочу і коли хочу. А його – не можу* (М. Матіос). Реалізація інтенцій незакінченими конструкціями детермінована авторським задумом, спланованим використанням їх у текстовій комунікації чи спонтанністю в уснорозмовному дискурсі (*Аби тільки дав Бог здоров'я та щастя, а*

то... (Іван Багряний); – Ну, нічого... Може, пройде... От біда... Ну, та на війні не без убитих... Може, й заживе... (Іван Багряний).

Дискурсивно-жанрові вияви категорії інтенції пов'язані передусім із функціонально-стильовою та жанровою диференціацією мовлення, із домінантними інтенціями того чи того дискурсу. Їх вербалізують текстові структури, зреалізовані у двох комунікативних регістрах – діалогічному, що відображає подію, створену внаслідок взаємодії двох комунікантів, пор.: – *Ти вже йдеш, синку?* – *Йду, мамо* (В. Стефаник); – *Ви когось шукаєте?* – *А вам що?* (О. Гончар); та монологічному, що передає однобічну, індивідуальну комунікативну лінію адресанта й репрезентує широкий змістовий діапазон: розмірковування про окремі життєві реалії, оцінне ставлення до дійсності, напр.: *Відшумів, відболів, відспівав, Догорів, як із воску свіча. Голос свій Україні віддав, Як останню свитину з плеча...* (О. Білаш); *Невблаганні літа, напевне, найбільш немилосердні до наших сільських жінок: їхню красу швидко висушують сонце і вітер, змивають дощі і сніг, темнять поле й город, лопата і сапа. Ці роздуми і сум непомітно перенесли його до тих вечорів, коли й він стрічав своє перше кохання. Було ж воно чи не було?* (М. Стельмах).

Дискурс як один із найрелевантніших засобів втілення інтенційних потреб людини не завжди обмежується тільки одним висловленням, здебільшого це сукупність тематично об'єднаних конструкцій, які в тісній взаємодії з позалінгвальними чинниками відтворюють комунікативну подію, реалізують різноманітні інтенції, увиразнюють національно-культурні особливості комунікантів. У цьому ракурсі домінантні лексико-граматичні засоби увиразнюють текстотвірний характер комунікативної інтенції, формують унікальність дискурсивно-стильової організації тексту, його ідейно-естетичну, образну, науково осмислену та термінологічно виважену систему. Пор.: дискурс конфесійний: *Допоки ми ще живемо на землі, поки ще душа перебуває в тілі і виноградник наш не забраний від нас, використаємо те, що дароване нам Богом для праведних цілей* (Епіфаній); науковий: *Лінгвістичні геїтальти – гіпотетичні універсальні структури, що вписують мову в загальний контекст свідомості людини, відтворюють її взаємодію з іншими когнітивними процесами свідомості* (Г. Вишневська); офіційно-діловий: *Згідно із Законом про мови і ст. 10 Конституції України навчання в академії має здійснюватися українською мовою* (А. Корж). Мовна форма, як бачимо, слугує репрезентантом особистісних інтенційних горизонтів мовця, відмінності в яких залежать від особливостей вербалізації інтенцій у різноманітних мовленнєвих ситуаціях чи сферах життєдіяльності. Водночас кожен індивід спирається на сукупність ціннісних орієнтирів певної епохи, його виховує національна лінгвокультура та суспільна мораль, детермінує ментальність і стереотипи мислення.

Морфологічні засоби маркують категорію мовця і певну інтенцію. До найоптимальніших мовних одиниць належать: особові займенники, що виражають егоцентричність комунікації, самість окремого мовця, пор.: *Я тут у світ прийшла і стріла сонечко, купала ноги в ранішній росі* (Н. Царук); *Весно! Облудна оmano! Твоє чародійне вино, заправлене соком дурману, Ми щороку, щороку п'ємо* (Д. Загуд); *Не обмани мене, не обмани, а пригорни мене, а обніми* (Б. Мельничук); присвійні займенники, що співвідносяться з 1-ою особою однини та множини (*мій, моя, моє, мої*) і підсилюють егоцентричність «я», напр.: *І що найтяжче: мука ж моя марна, бо зрада – діло темне і брудне* (Л. Костенко); *О мій невільний звільнений народ, Йдеш на розп'яття... І я з тобою Крізь різку ясу і твій, і свій – Оба хрести несучи* (Т. Севернюк); дієслова, що однозначно репрезентують ту чи ту інтенцію, мають стосунок до перформативності й вербалізують інтенцію обіцянки, прохання, дякування та ін.: – *Клянусь небом, прикрашеним сузір'ям зодіаку* (П. Загребельний); – *Я благаю тебе: з'їж. Ти мусиш з'їсти. Ти повинен* (В. Винниченко); – *О, дякую за ласку, ваша світлосте, дякую дуже!* (В. Винниченко); інфінітиви, що увиразнюють інтенцію наказу: – *Нікому без нашого дозволу не стріляти!* (М. Вінграновський); – *Досить мітингувати!* (В. Кожелянко); питальні займенники і прислівники, що виражають інтенцію запити: – *Хто там веештається?* (В. Підмогильний); – *Кому ж се вона таку писанку хорошу та гарну придбала?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Де ти його бачив?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *А звідки ви? З якої місцевості?* (Іван Багряний); – *Навіщо тобі ці лекції?* (В. Підмогильний); модальні прислівники, що вербалізують суб'єктивно-модальні інтенції достовірності, гіпотетичності: *Звичайно, інформація має бути чесною і правдивою, як зерно для посіву* (Є. Сверстюк); *Можливо, піснею осінні журавлі підняти голову й заслухатись заставлять* (О. Білаш); частки, зокрема питальні (– *А чи не високо ти, Андрію, літаєш?* (М. Стельмах); – *Невже оце моя жінка вже встала й порастає в пекарні?* (І. Нечуй-Левицький), спонукальні (– *Стріляйте... Он вже впливають... Хіба не бачите... Ну, дячку!*... (О. Довженко); – *Ану, киш мені звідси, гайдуряки, варакути!* (О. Гончар); – *А-ну, будь тихо...* (М. Матіос), бажальні (– *Хай тебе криє Мати Божка від усього лихого* (Панас Мирний); – *Бодай вам Господь гріхів не простив!* (С. Воробкевич); заперечні (*Я не тебе люблю, о ні, моя хистка лілес, не оченька твої ясні, не личенько*

блідес (І. Франко); та **вигуки**, що реалізують здебільшого інтенцію наказу (– *Годі! Признавайся. Хто ти?* (В. Винниченко); – *Тут маєш сидіти, де твоє нове ім'я написано! Ану, **марш!*** (І. Франко).

Лексеми вербалізують когнітивно-ментальні інтенції, передусім ті, що пов'язані з емоційно-почуттєвим станом мовця, його позитивним або негативним реагуванням на побачене, почуте, висловлене (радість, любов, захоплення, сум і докір, ненависть, зневага), напр.: – *Господи мій милосердний, який я **щасливий!*** (М. Вінграновський); – *Я **зворушений** тим, що ви читали книги мого батька* (І. Цюпа); – ***І-ді-о-тка!** Ти вже дістала мене своєю маячною* (Г. Тарасюк). Водночас іменникові та прикметникові лексеми передають аксіологічні інтенції, змістовий діапазон яких репрезентований двома типами амбівалентних інтенцій: оцінними інтенціями, маркованими концептами «гарний», «добрий» (– ***Розумниця!*** (Г. Тарасюк); – *Ти в мене **розумний** хлопчик, ти – моя дитина!* (Панас Мирний); – *Яка **красива**. Ну – лялечка!* (О. Довженко); – *Ти **славний**, ти дуже **славний*** (Є. Гуцало); та оцінними інтенціями, що виражають семантику «поганий», «злий» (– *Ну, ти й **дурний*** (В. Шевчук). – *Іди, **потворо**. Не доведь до гріха* (М. Стельмах).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Комунікативна інтенція – це міжрівнева категорія, особливий лінгвістичний феномен із притаманним йому планом змісту, який виформовують інтенційні потреби мовця, та планом форми, вербалізованої різноранговими мовними одиницями синтаксичного, морфологічного та лексичного рівнів. На наше переконання, синтаксичні одиниці слугують домінантними складниками вербалізації інтенції. Морфологічні та лексичні одиниці свій інтенційний потенціал і функціональну довершеність реалізують у висловленні, дискурсі – у реальних мовленнєвих репрезентантах, важливих для процесу комунікації. Використання лексико-граматичних засобів (модально-інтенційних висловлень, реченнєвих еквівалентів, дискурсивних конструкцій) детерміноване інтенційним станом суб'єкта мовлення й відображає певний рівень лінгвокреативних можливостей та комунікативної компетентності мовця.

Перспективу дослідження формує глибше вивчення лексичних і просодичних засобів вербалізації категорії комунікативної інтенції. Це посилить наше витлумачення цієї категорії як такої, що має міжрівневий статус і є білатеральною лінгвістичною субстанцією, у якій виразно експлікований план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, подякувати, вибачитися, поспівчувати, похвалити тощо) і план мовної репрезентації.

Список використаної літератури

1. Андерш Й. Ф. Інтенція / Й. Ф. Андерш // Українська мова : [енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 207.
2. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / Михайло Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 406–415.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
4. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : [підручник] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
5. Березин Ф. М. Общее языкознание / Ф. М. Березин, Б. Н. Головин. – М. : Просвещение, 1979. – 416 с.
6. Бондарко А. В. К проблеме интенциональности в грамматике / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1994. – № 2. – С. 29–42.
7. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматика української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська / [за ред. І. Вихованця]. – К. : «Пульсари», 2004. – 400 с.
8. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
9. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
10. Мещанинов И. И. Понятийные категории в языке / И. И. Мещанинов // Труды Военного института иностранных языков. – М., 1945. – № 1. – 120 с.
11. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – Луцьк : Вежа, 2001. – 340 с.
12. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфемика. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М. Я. Плющ. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 328 с.

13. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) : [монографія] / І. С. Попова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.
14. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / О. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.
15. Сусов И. П. Уровни языковой системы и лингвистическая семантика / И. П. Сусов // Синтаксическая семантика и прагматика. – Калинин : КГУ, 1982. – С. 3–11.
16. Формановская Н. И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.

Одержано редакцією 21.01.15

Прийнято до публікації 04.02.15

С. Т. Шабат-Савка

Коммуникативная интенция как межуровневая лингвистическая категория

В статье обоснован категориальный статус коммуникативной интенции, определен ее межуровневый характер, представленный единицами разных языковых уровней; систематизированы лингвистические маркеры (синтаксические, дискурсивные, морфологические, лексические), подчеркивающие ту или другую интенцию; проанализированы грамматические средства как наиболее релевантные для вербализации коммуникативно-модальных и субъективно-модальных интенций; рассмотрены дискурсивно-жанровые типы категории интенции в двух коммуникативных регистрах – диалогическом и монологическом; охарактеризованы лексемы как самые оптимальные средства для передачи эмоционально-оценочных интенций; постулировано утверждение о том, что коммуникативная интенция – это понятийная лингвистическая категория, в которой выразительно эксплицируется план содержания (разнообразные интенциональные потребности говорящего: рассказать, спросить, побудить к выполнению какого-то действия, предостеречь, посоветовать, поблагодарить, похвалить и тому подобное) и план языковой репрезентации.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, категория, межуровневый статус, говорящий, лингвистические маркеры, синтаксические единицы, высказывание, эквиваленты предложения, дискурсивные конструкции, морфологические единицы, лексемы.

S. T. Shabat-Savka

Communicative intention as a cross-level linguistic category

In the present article the categorical status of communicative intention and its cross-layer nature represented by the units of different language levels are defined; linguistic markers (syntactic, discursive, morphological and lexical) that emphasize a particular intention are systematized; the grammatical means as the most relevant option to verbalize communicative-modal and modal-subjective intentions are analyzed; discursive-genre manifestations of intention category in dialogic and monologic communicative registers are outlined, lexemes as the optimal means of emotional and evaluative intentions conveying are characterized; communicative intention is postulated as a conceptual linguistic category which vividly explicates both the perspective of content (the speaker's intentional needs, namely to communicate, to interrogate, to request, to warn, to give advice, to express gratitude, to commend, etc) and the perspective of speech representation.

Key words: communicative intention, category, cross-layer status, speaker, linguistic markers, syntactic units, utterances, sentence equivalents, discursive construction, morphological units, lexemes.

UDC 801.6:[811.111+ 811.161.3] '42:316.774:004.738.5

I. M. Derik

SPEECH INTERACTION IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

There has been recently witnessed a great interest of native and foreign scholars to the applied research in the field of mass communication. This research is mostly focused on the speech interaction. The up-to-datedness of the given article lies in the fact that the issue under analysis deals with the mass media means and the target audience interaction optimization under the conditions of the politically and socially active civil community formation.

The complexity of the communicative process under analysis is mainly preconditioned by the specifics of its organization and technical provision. The important prerequisite of the successful mass communication is the account of such relevant factors as the target audience heterogeneous nature predetermined by its mass character, information recipients' preferences independence from the communicators' likings and expectations. In the situation of the Internet